

ságaira, igyekszik meghatározni a másoló(k) személyét, vagy mindenestre a beíró kezek számát, a provenienciát és a possessorokat, összeállítja a vonatkozó bibliográfiát, s végül részletes bontásban adja a tartalmat, beleértve a hiátusokat is (a nemzetközi gyakorlat szerint). Azonosítható scriptoroknak és forrásul szolgáló auktoroknak életrajzát is ismerteti.

Mezey László megbízható, jó munkát végzett a 132 kódex leírásakor. Sajnálatos azonban, hogy nem mindig igyekezett, ha nem is alaposabban, de legalább annyit nyújtani, mint elődei. Például a *Missale Itinerantium Romano-Seraphicum* (Cod. Lat. No. 106.) esetében Szilágyi Sándor 1881-es címjegyzéke még egy mondatban intézi el a 112 levél terjedelmű kódexet: „1a—112b. Rituale, continens orationes, preces lectiones in missis et aliis functionibus.”, majd közli a kezdő és a befejező szavakat.

Radó Polykárp 52 tételre bontva sorolja fel a *Missale* tartalmát (*Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*, Bp. 1947. 134—135.). Azt várhatnánk, hogy Mezey legalább is ugyanennyivel operál, ehelyett azonban 6 nagyobb részbe foglalja az egészet, s ami Radónál 10 cím (ff. 1—21.), az nála csak egy.

Nem állítjuk, hogy ez a különbség befolyásolja a katalógus értékét, de — mikrofilmes kutatások idején — a részletesebb felsorolás jobban eligazít az anyagban, inkább pótolja az eredeti kéziratot, mint az ilyen.

Ha a leírások tekintetében el is tér Mezey László gyakorlata az elődökétől, újat adott — már legalábbis Bartoniek hasonló munkájához képest — a bibliográfiai fejezet beiktatásával (Radó — más jellegű — idézett munkájában igen alapos könyvészeti összeállítás van). Tujduk, hogy teljességre csak jól megvonható határok között vállalkozhat bármely bibliográfia, s mivel Mezey területe nem ilyen, értékelnünk kell minden adatát.

Jelentősebb szakfolyóirataink, így a *Magyar Könyvszemle*, az *Ungarische Jahrbücher*, az *Egyetemes Philológiai Közöny* és az *Irodalomtörténeti Közlemények* anyagának azonban benne kellene lennie. A szűrőpróbaik során az alábbi kiegészítésekre nyílt alkalmunk. A Cod. Lat. 15-höz: Berkovits Ilona: *A budapesti egyetemi könyvtár Albuscasis-kódexe*. MKsz 1937. (kny. is.); a Cod. Lat. 25-höz: Katona Lajos: *a Gesta Romanorum Sztárai-Kódexe*. EPHK 1898.; a Cod. Lat. 65-höz: Bánfi (Holik) Flóris: *Az Apiarius budapesti kivonata*. ItK 1923.; a Cod. Lat. 73-hoz pedig: Csontos János: *Aranyasi Gelértfi János codexe, 1462—1473*. MKsz 1879., és Bánfi (Holik) Flóris két tanulmánya: *Adalékok kódexeink forrásaihoz*. ItK 1922., illetve *Die erste gelehrte Gesellschaft in Ungarn*. UngJb 1923.

Nemcsak az valószínű, hogy a magyar szakirodalmi kiegészítéseket lehetne tovább folytatni, de az is, hogy a külföldi (pl. olasz) folyóiratokból még teljesebbé tehetnénk a csatolt bibliográfiát.

A katalógus második részében Bolgár Ágnes állította össze és dolgozta fel a papírkódexek vízjegyzeit mintaszervi lelkismeretességgel és hozzáértéssel. A szakmutatókkal ellátott kötet értékét csak növeli a paleográfiai mintakul szolgáló, 17 fényképből álló fakszimile sorozat is.

V. Kovács Sándor

Krónikák és históriás énekek a törökkori Kőrös—Maros közéről. Összegejtötte, felújította és magyarázatokkal ellátta: Virágh Ferenc. Békéscsaba, 1961. Békéscsaba Város Tanácsa K. 81 l.

A XVI—XVII. századi végvári harcok világát idézi meg Virágh Ferenc kis kiadványa. A Kőrös—Maros közén a XVI. század közepétől Gyula visszavételének az idejéig lezajlott harcok egykorú tanúinak történeti hiteltre igényt tartó históriás énekeiből, krónikáiból válogatta össze a szerző a legjellemzőbb részleteket. A kiadvány részleteket ad Tinódi: *Erdéli história*, Békési Balázs: *História Sodoma és Gomora vesződelmérül*, Brutus János Mihály: *Magyar históriája*, a Sárospataki Magyar Krónika, Szalárdi János: *Siralmas magyar krónika* c. művéből, valamint a Gyula utolsó napjairól szóló német nyelvű krónikákból. Az egykorú irodalmi emlékek közül teljes terjedelemben közli a *Cantio de militibus pulchra* c. éneket, és Dányádi János: *Siralmas ének* c. versét.

Békési Balázs énekéből valamivel többet kellett volna felvenni, mert így (az első és az utolsó strófaból) nemigen lehet az ének hangulatára, jellegére következtetni. A *Cantio de militibus pulchra* nem az események után száz évvel került lejegyzésre (18. l.), hanem csak hatvannal, mert a *Kuun-kódex* 1621-ben íródott részében szerepel (l. legújabbban: Stoll Béla: *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája*).

Csupán egy „forrás” nem korabeli: Vörös Mihály *A bajnokok Vég-Gyula várában* c., a XIX. század elején keletkezett hősi éneke. Felvétele és teljes terjedelemben való közlése azonban indokolt, mert jellegzetesen a XVI—XVII. század históriás énekeinek a hangján szól be a gyulai várban (az 1560-as évek zsoldjegyzékében „főlegény”ként számon tartott) Toronyi Tamás vitézi életéről. Vörös Mihály éneke a XIX. században többször is megjelent, majd feledésbe merült. Irodalomtörténeti értékeire Eckhardt Sándor hívta fel a figyelmet (It 1952.), rámutatva, hogy Vörös Mihály valószínűleg egy (azóta elkallódott) családi érdekű históriás ének

alapján verselte meg Toronyi Tamás hősi tetteit. A népi hangvételű ének, bár a régi históriás énekek hangját idézi, számos részlete a felvilágosodáskori törekvések kifejezője) a „hősi múlt” megidézése, a „Várna, Mohács” motívum stb.), stílusa népies jellegű, ugyanakkor az eposz műfaj némely jellegzetessége is megtalálható e kései históriás énekekben.

A kötetet és a szövegeket Virágh Ferenc szakszerű jegyzetei kísérik.

E kis terjedelmű kiadvány hasznosan szolgálja a helytörténeti kutatásokat, a történet-népszerűsítést, de a Toronyi Tamásról szóló ének publikálásával irodalomtörténeti érdeke sem lebecsülendő.

Komlövöski Tibor

Comenius Magyarországon. Comenius Sárospatakon írt műveiből. Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Kovács Endre. Bp. 1962. Tankönyvkiadó. 409 l.

Comenius sárospataki írásainak magyar fordításban való közreadásával fontos adósságot törlesztett könyvkiadásunk. A *Nagy oktatástan* (1953), a *Látható Világ* (1959) és *A világ útvesztője* (1961) után egy kötetbe gyűjtve megtaláljuk most csekély kivétellel valamennyi magyar földön írt munkáját. Ezek az írások egytől egyig a sárospataki iskolával, a hazai művelődéssel és a magyar politikával kapcsolatosak, s ismeretük nélkülözhetetlen nemcsak a kor magyar művelődés- és iskolatörténete, de politikai története szempontjából is. Kovács Endre szerencsésen válogatta össze a kötet anyagát, ha egyáltalán válogatásnak lehet nevezni. Hiszen egy-két kisebb jelentőségű íráson kívül csak a *Látható világ* és a nagyobb terjedelmű *Schola ludus* teljes szövege hiányzik belőlük. Az előbbi azonban nemrég amúgyis megjelent új kiadásban, az utóbbiból viszont megkapjuk azért az elvi jelentőségű bevezetést, valamint egy szemelvényt. E két mű teljes közlése nemcsak a kötet terjedelmi kereteit feszítette volna túl, hanem ki is ütne belőle, hiszen az itt egybefoglalt szövegek csupa elvi jelentőségű írások, beszédek, melyek közé nehezen illeszkedett volna bele az *Orbis pictus* és a *Schola ludus* gyakorlatiasabb szövege. Ez a körülmény azonban nem mentheti fel a magyar tudományt az alól, hogy módot találjon mielőbb a *Schola ludus* teljes magyar fordításának a kiadására. Kár, hogy az a kedvező lehetőség, amit a *Régi Magyar Drámai Emlékek* kötetei nyújtottak, nem került felhasználásra. Az egyes szövegeket pontos forrásutalások és precíz jegyzetek kísérik.

A bevezető tanulmány jó áttekintést ad a magyar Comenius-kutatás eredményeiről,

megadja a szükséges ismereteket a közreadott művek keletkezési körülményeiről, s Comenius munkásságában való szerepéről. Kár azonban, hogy a tanulmány szerzője nem törekedett új kutatásokkal elmélyíteni Comeniusról s magyarországi szerepléséről szóló ismereteinket, hanem csak utalt ennek jövőbeni fontosságára. Különösen egyes túlságosan általános és legyszerűsített tételek és megállapítások sokoldalúbb kifejtésére volna szükség. A marxista Comenius-kutatásban minduntalan ismétlődik az a megállapítás, hogy a nagy tudós munkássága a feudalizmus és a polgárság határán áll, hogy a polgári haladás úttörője, de még elavult, feudális jellegű nézeteknek is hordozója. Kovács Endre is végeredményben így határozza meg Comenius helyét a fejlődésben. Mindez igaz is, csak meglehetősen semmitmondó. A XV. századtól a XVIII. század végéig, sőt gyakran egészen a XIX. század elejéig ugyanis ez csaknem minden valamire való gondolkodóról, tudósról, íróról elmondható. S ez természetes is, hiszen a feudalizmus és a kapitalizmus közti átváltás több szakaszban, sok helyen hosszú folyamatként ment végbe, s így az egyetemes európai fejlődés esetében jó három évszázadot tesz ki a polgári átalakulás időszaka. Ez pedig nagy idő, s ezen belül nagy történeti, művelődéstörténeti, irodalmi korszakok váltották egymást. Elnagyolt álláspont pusztán egy teológikus-középkori, valamint egy racionális polgári felfogásból kiindulni, s a közbenső, e kettő ötvözetét képviselő elméleteket, s így a Comeniusét is, pusztán a még régi és a már új rendszer keveredésének tekinteni. Annál is inkább, mert egy egész nagy korszaknak, a barokknak a középponti problémája ez; a barokk kori tudomány, filozófia, irodalom a modern, reális tényeknek, ismereteknek és az irracionális teológiai álláspontnak valamilyen tiszta harmóniában való egybefoglalására törekszik. Ennek során a hangsúly eshet a régi, visszahúzó elemekre, vagy pedig az új, előremutató mozzanatokra, de valamennyi barokk elméletben közös vonás egy megoldhatatlan ellentmondás áthidalásának a szándéka és kísérlete. Ilyen barokk elmélet a Comeniusé is: nem átmenet elsősorban, hanem igazi barokk rendszer, amely a különféle barokk elméleti koncepciók között nem a feudális rend makacs védelmének, hanem a polgárság lassú erőtgyűjtésének, — de csak szigorúan a feudális rend keretein belül! — az érdekben jött létre, azt hivatott elősegíteni.

A barokk probléma bekapcsolása nagyban elősegítheti Comenius mélyebb és történetileg hitelesebb megismerését. Szerencse, hogy az újabb magyar Comenius-irodalomban nem idegen már ez a felismerés. Tanú rá Dobossy László cikke (FK 1960, 369—82.), amely *A világ útvesztőjével* kapcsolatban ír